

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2022, 9 (2), 808-832

KISAS VE DİYET CEZALARINDA KADIN VE ERKEĞİN BİRBİRİNE DENKLİĞİ MESELESİ
The Issue of Equality of Men and Women in Qisas and Diet Penalties

Mustafa ÖZGÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh Anabilim Dalı, mustafa.ozgur@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4924-6998.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	24.10.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	09.11.2022
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	808-832

Atıf / Cite as: Özgür, Mustafa. "Kıyas Ve Diyet Cezalarında Kadın Ve Erkeğin Birbirine Denkliği Meselesi" (The Issue of Equality of Men and Women in Qisas and Diet Penalties). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/2 (2022), 808-832. Doi: 10.17859/pauifd.1193987

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (2) 2022: 808-832
**KISAS VE DİYET CEZALARINDA KADIN VE ERKEĞİN BİRBİRİNE DENKLİĞİ
MESELESİ***

Mustafa ÖZGÜR**

Öz

İslam ceza hukuk sisteminin en bariz vasıflarından biri cezaların eşitliği prensibine dayalı olmasıdır. Ancak literatüre bakıldığında bu prensibin bazı durumlarda uygulanmadığı görülmektedir. Bu durumlardan biri de diyet cezasında kadın ve erkeği birbirine denk kabul edilmemesidir. Oysaki kısas cezasında kadın ve erkeğin birbirine denk olduğu konusunda fukahanın çoğunluğunun ittifakı vardır. Diyet konusundaki denkliği kabul etmeme, diyetin bir nevi tazminat cezası olarak kabul edilmesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Savaşa ve tarıma dayalı toplumlarda kadının topluma kattığı katma değer ile erkeğinki farklı olmuştur. Bunun neticesinde kadının kaybının topluma verdiği zarar erkeğin kaybı kadar olmamıştır. Sonuç olarak kadının diyetinin erkeğin diyet miktarının yarısı olduğu fikri genel kabul görmüştür. Bu anlayışı destekleyen bazı zayıf rivayetlerin varlığı da konunun günümüze kadar üzerinde ittifak edilen ve içtihadı kapalı bir alanmış gibi algılanmasına neden olmuştur. Biz bu çalışma ile diyet cezasında kadın ve erkeğin birbirine denkliği meselesini deliller üzerinden inceleyerek konunun gerçekten içtihadı kapalı bir alan olup olmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Ceza, Kısas, Diyet, Denklik

The Issue of Equality of Men and Women in Qisas and Diet Penalties

Abstract

One of the most obvious characteristics of Islamic criminal law is that it is based on the principle of equality of punishments. However, when we look at the literature, it is seen that this principle is neglected in some cases. One of these situations is not accepting men and women as equal in terms of diet punishment. However, there is an agreement of the majority of the fuqaha that men and women are equal in the punishment of qisas. Not accepting the equivalence of diet is due to the thought of accepting the diet as a kind of compensation penalty. In societies based on war and agriculture, the added value that women add to society differs from that of men. As a result, the loss of women did not harm society as much as the loss of men. As a result, it is generally accepted that the woman's diet is half the man's diet. The existence of some weak narrations supporting this understanding has also caused the issue to be perceived as a closed area to ijthad, which has been agreed upon until today. With this study, we will examine the issue of equality between men and women in dietary punishment, and try to reveal whether the issue is a closed area to jurisprudence.

Keywords: Islamic law, Punishment, Qisas, Diet, Equivalence

Structured Abstract

The main purpose of legal systems is to establish justice. The value of a legal order is measured by its success in achieving justice. The purpose of fiqh, which is a legal system

-
- * Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.
* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh Anabilim Dalı, mustafa.ozgur@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4924-6998

of divine origin, is to establish a just order on earth. Concepts such as justice, equivalence and equality become more important when it comes to criminal law. It is the sine qua non of the criminal law that everyone is equal in the face of penalties and that there is no discrimination between big and small, male-female, rich-poor, superior-officer. This situation is called "The generality of penalties" or "equality of penalties" in criminal law. We can surely say that the hadd and qisas (retaliation) express a matter of absolute equality in Islamic criminal law. No class distinctions were taken into account when it comes to these penalties. The following practice of the Prophet is a good example of this situation: In order not to execute the punishment assessed for a woman who stole during the conquest of Mecca, Usama b. Zayd was asked to mediate. For this reason, when Usama consulted the Prophet, he responded as follows: "Those before you perished because they executed hudud (penalties) on the weak and orphans while not executing them on a noble criminal. I swear to God that if my daughter Fatima had committed the same crime, I would have cut her hand off too."

Although the general understanding regarding equality in Islamic criminal law is as mentioned above, it is seen that sometimes it goes beyond this when it comes to retaliation for the crime of injury and the penalty of diya (blood money or ransom). However, it is the issue of equality of men and women in the first place when it comes to situations where the principle of equality is violated.

In the modern period, because of the advancement of technology and industrialization and the increase in work and traffic accidents, the rate of killing by mistake, killing by causing and injuring has increased considerably. In addition, women's participation in social life more than in the past has included women among the victims of such accidents at a substantial rate. In today's criminal law, prison sentences are assessed for many crimes committed in these ways. Considering both the perpetrator of the crime and the victim of the crime, it is not rather appropriate to see the prison sentence as a fair penalty.

Imprisonment makes sense when it comes to protecting society from one's evil. Otherwise, it is a severe penalty in many ways. With the prison sentence, the most important asset of the person, his/her freedom, is taken away from him/her. The person is separated from her family and children, and they become dependent on others for their livelihood. As a result of the acceptance of prison sentences as a penalty without an alternative for many crimes, many people that are normally able to be beneficial to society become a burden to society just because they are imprisoned for the crime they have committed unintentionally. Since the prisoner cannot meet his/her physiological needs, he/she may tend to perform deviant behaviors. Although the prison sentence is meant for the rehabilitation/recovery of the criminal in theory, in practice it causes the deterioration of the human personality and the loss of honor and dignity. A Western researcher sums it up as follows: "Prison produces professional criminals. Prison is a place to meet the organized underworld." Even when considering the prison sentence from the perspective of the victims and their relatives, it is observed that there is no benefit for them as well. For example, how it is to the victim's advantage who lost his eye because of an accident that the perpetrator of the crime is in prison?

The diya penalty stipulated in Islamic criminal law for such crimes does not contain any of these disadvantages. Considering the amount of diya, it is also for the advantage of the victim of the crime. For example, diya amount that a security guard who caused the death of his/her friend while cleaning his/her gun pays to his/her deceased friend's family may be more beneficial for the family and children of the deceased, instead of being sentenced to years in prison. With imprisonment, both the victim's and the guilty one's family suffer financially. The government, on the other hand, incurs two-way losses by both covering the prison expenses of the person and not benefiting from his labor force. Prison sentence, which at first glance seems like an indulgence to the criminal, essentially kills the soul, removes the individual from being an active and

productive member of society, and makes him/her a member between four walls that decays, depletes and consumes.

At this point, the diya penalty in Islamic criminal law can be an alternative penalty to imprisonment for many such crimes. To show the diya penalty as an alternative in today's world, it is necessary to determine and reinterpret the historical and customary provisions it contains. The issue of equality between men and women, especially in retaliation and diya penalties, is among the issues that need to be reinterpreted.

There is a consensus among the four sects that a woman is not equal to a man in diya penalty. It is stated in the fiqh field that there is consensus on the subject. Considering the evidence of the issue, there is neither a clear Qur'anic verse nor an authentic hadith that can be a basis for the consensus. It can be said that the reason for the pre-acceptance of the subject in this way is the different evaluation of the positions of men and women in societies incumbent on agriculture and war. Therefore, the family or society that lost a female member did not suffer as much as a society that lost a male member.

In our study, after the views on the issue are discussed in detail, we will try to determine the effect of customs and historical conditions on the equality of men and women in qisas (retaliation) and especially in diya penalty.

The study will consist of two main parts. In the first part, male-female equivalence in qisas (retaliation) will be scrutinized, and in the second part, male-female equivalence in diya penalties will be discussed. The views of those who accept the equivalence and those who do not will be discussed within the framework of the evidence they base upon.

GİRİŞ

Adaleti tesis etme düşüncesi bütün hukuk sistemlerinin temel amacıdır. Bir hukuk düzeninin değeri adaleti gerçekleştirme noktasındaki başarısı ile ölçülür. İlahi kaynaklı bir hukuk sistemi olan fıkıhın da amacı yeryüzünde adaletli bir düzen tesis etmektir. Ceza hukuku özelinde konu ele alındığında adalet, denklik ve eşitlik gibi kavramlar daha fazla önem arz etmektedir. Cezalar karşısında herkesin eşit olması, büyük-küçük, erkek-kadın, zengin-fakir, amir-memur ayrımı yapılmaması ceza hukukunun olmazsa olmazıdır. Bu durum ceza hukukunda “cezaların genelliği” veya “cezaların eşitliği” diye isimlendirilir. İslam ceza hukukunda var olan had ve kıyas cezaları göz önüne alındığında mutlak bir eşitlikten bahsetmek mümkündür. Hiçbir sınıfsal ayırım, bu cezalar söz konusu olduğunda dikkate alınmamıştır. Hz. Peygamber'in (sav) şu uygulaması bu duruma güzel bir örnektir: Mekke'nin fethi esnasında hırsızlık yapan bir kadına hak ettiği cezanın infaz edilmemesi için Üsâme b. Zeyd'den aracılık yapması istenmiştir. Bunun için Hz. Peygamber'in (sav) yanına giden Üsâme şu cevabı almıştır: “Sizden evvelkileri, içlerinden asil ve soylu birisine hadleri uygulamayıp zayıf ve kimsesizlere uygulamaları mahvetmiştir. Allah'a yemin ederim ki şayet kızım Fatıma aynı suçu işlemiş olsaydı onun da elini keserdim.”¹

İslam ceza hukukunda eşitlik konusundaki durum ana hatları ile bu şekilde olmakla birlikte, müessir fiil karşılığındaki kıyas cezası ile diyet cezaları söz konusu

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *Sahih-i Buhari = el-Câmiü's-sahih*. (İstanbul : Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1315), Hudud 11.

olduğunda bazen bunun dışına çıkmış olduğu görülmektedir. Eşitlik ilkesinin dışına çıkmış olduğu durumların başında ise kadın ve erkeğin denkliği meselesi gelmektedir.

Modern dönemde teknolojinin ve sanayileşmenin ilerlemesi ile iş ve trafik kazalarının artması sonucu hata ile katil, tescibüben katil ve müessir fiillerin oranı oldukça fazlaşmıştır. Bunun yanında kadınların eskiye nazaran sosyal hayata daha fazla katılması, bu gibi kazaların mağdurları arasına azımsanmayacak oranda kadınları da dâhil etmiştir. Günümüz ceza hukukunda bu yollarla işlenen birçok suç için hapis cezası takdir edilmektedir. Hem suçun faili hem de suçun mağduru açısından bakıldığında hapis cezasını adil bir ceza olarak görmek pek mümkün değildir.

Hapis cezası, kişinin kötülüğünden toplumu korumak söz konusu olduğunda bir anlam ifade eder. Aksi takdirde birçok yönden ağır bir cezadır. Hapis cezası ile kişinin en önemli varlığı olan özgürlüğü elinden alınmaktadır. Kişi ailesinden ve çocuklarından ayrı bırakılmakta ve onlar geçim için başkalarına muhtaç hale gelmektedir. Birçok suç için hapis cezasının alternatifsiz bir ceza gibi kabul edilmesi sonucunda, çok sayıda kişi topluma faydalı olacak konumdayken kasıtsız işlemiş olduğu suç nedeniyle hapse atılarak topluma yük haline getirilmektedir. Mahkûm fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle sapkın davranışlara meyledebilmektedir. Teoride hapis cezası suçlunun ıslahı için konulmuş olmakla birlikte, pratikte insan şahsiyetinin bozulmasına, şeref ve haysiyetinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Batılı bir araştırmacı özetle şunları söylemektedir: “Hapishane profesyonel suçlu yetiştirir. Hapishane organize yer altı dünyasıyla tanışma yeridir.”² Hapis cezasına suçun mağduru ve yakınları açısından bakıldığında onlar için de bir yararı olmadığı görülmektedir. Mesela bir kaza sonucu gözünü kaybeden mağdur için suçun failinin hapiste olması ne anlam ifade etmektedir?

Bu gibi suçlar için İslam ceza hukukunda öngörülen diyet cezası, sayılan bu olumsuzlukların hiçbirini barındırmamaktadır. Diyet miktarlarına bakıldığında suçun mağduru açısından da bir anlam ifade etmektedir. Mesela silahını temizlerken arkadaşının ölümüne sebebiyet veren bir güvenlik görevlisinin yıllarca hapis cezasına çarptırılması yerine, maktulün ailesine ödeyeceği yüklü miktardaki diyet cezası ölen kimsenin ailesi ve çocukları için daha faydalı olabilir. Hapis cezası ile hem mağduru hem de suçlunun ailesi maddi açıdan mağdur edilmektedir. Devlet ise kişinin hem hapishane masraflarını karşılayarak hem de onun iş gücünden faydalanmayarak iki yönlü zarara uğramaktadır. İlk bakışta sanki suçluya müsamaha gibi gelen hapis cezası, esasen ruhu öldürmekte, kişiyi toplumun faal ve üretken üyesi olmaktan çıkarıp, dört duvar arasında çürüyen ve tükenen, tüketen alîl bir uzvu yapmaktadır.³

Bu noktada İslam ceza hukukunda var olan diyet cezası, bu gibi suçların birçoğu için hapis cezasına alternatif olabileme kapasitesi taşımaktadır. Diyet cezasını

² Eateh M Sandeela, “İslami Cezaların Ahlaki Yönü”, çev. Şükrü Selim Has, *Erciye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 568.

³ Abdülkadir Tekin, “İslam Hukuku’nda Maddî Cezaların Şahsiyete Etkisi”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu I* (2016), 1: 209.

günümüz dünyasına alternatif olarak sunabilmek için barındırdığı dönemsel ve örfi hükümleri belirleyip yeniden yorumlamak gereklidir. Özellikle kıyas ve diyet cezalarında kadın-erkek denkliği meselesi yeniden yorumlanması gereken meseleler arasında durmaktadır.

Bu çerçeveden hareketle yola çıktığımız çalışmamızda, mesele hakkındaki görüşler etraflıca ele alındıktan sonra kıyas cezalarında ve özellikle diyet cezasında kadın-erkek denkliği konusunda örfün ve dönemsel şartların etkisinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışma iki ana bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde kıyas cezalarında kadın-erkek denkliği, ikinci bölümde diyet cezalarında kadın-erkek denkliği ele alınacaktır. Denkliği kabul edenlerin ve etmeyenlerin görüşleri, dayandıkları deliller çerçevesinde tartışılacaktır.

Araştırmamızın kaynakları genellikle mezheplerin klasik kaynakları olmakla beraber, meselenin ayet ve hadislerden delilleri bağlamında tefsir ve hadis kitaplarına da başvuru yapılacaktır.

1. Kıyas Cezasında Kadın ve Erkeğin Birbirine Denkliği

Kelime anlamı itibarıyla iz sürmek, mutlak eşitlik ve yapılan bir eyleme aynıyla karşılık vermek⁴ manasına gelen kıyas kelimesi, fıkıh ilminde; kasten öldürdüğü kişi karşılığında failin öldürülmesi veya kişinin kasten işlediği müessir fiil sonucu mağdurda meydana getirdiği fiziki zararın aynısıyla cezalandırılması demektir.⁵

Kıyas, kaynağı kitap ve sünnet olan bir ceza türüdür. Kıyas cezasında asıl olan, herkesin bu ceza karşısında ayırım gözetilmeksizin müsavi olmasıdır. Teoride durum böyledir ancak uygulamaya bakıldığında suçlu ile mağdur bazı durumlarda birbirine denk kabul edilmeyip kıyas cezasının infazından vazgeçildiği olmuştur. İşte bu durumlardan bir tanesi de taraflar arasındaki cinsiyet farklılığıdır. Suçu işleyenin kadın, mağdurun erkek olduğu durumlarda suçlunun kıyas edileceği konusunda ittifak olmakla beraber, tam tersi durumda kıyas cezasının uygulanamayacağı, bunun yerine cezanın diyete tahvil edilmesi gerektiği görüşünde olan fakihler vardır. Kıyas cezasının öldürme suçu karşılığında verilmiş olması ile yaralama suçu karşılığında verilmiş olması kadın-erkek denkliği konusunda mezheplerin farklı hükümler vermesine neden olmuştur. Bu iki durum ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

⁴ Ebü'l-Hasen Alî b Muhammed b Alî Seyyid Şerîf Hanefî Cürçani, *et-Ta'rifat* (Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 178; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Matbaa-i Hükümet, 2001), 18: 98.

⁵ Şamil Dağcı, "Kıyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/488.

1.1. Öldürme Suçu Karşılığında Verilen Kısas Cezasında Kadın-Erkek Denkliği

İslam ceza hukukundaki genel kural, kasten öldürme suçu işleyen birinin kısâsen ölümle cezalandırılmasıdır. Ancak bazı fakihler öldürme suçunda suçlu ile mağdur arasındaki cinsiyet farklılığının cezalandırmaya etki edeceği görüşündedirler. Cinayet suçunu işleyen kadın olduğunda, cezasının ölüm olacağı konusunda ittifak vardır. Fakat erkeğin kadını öldürmesi durumunda kısas gerekip gerekmeyeceği konusunda dört ayrı görüş ileri sürülmüştür. Esasında fukahanın çoğu erkeğin de kadın karşılığında kısas edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer görüşler şaz olarak kalmış görüşlerdir. Her ne kadar şaz görüş olsalar da ileri sürdükleri argümanlar diyet konusunda cumhurun kullandığı argümanlarla aynıdır. Bu sebeple şaz olarak kalan görüşleri de zikretmekte fayda olduğunu düşünmekteyiz.

Birinci Görüş: Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinden oluşan dört büyük ekole göre kasten bir kadını öldüren erkek kısâsen ölüm cezasına çarptırılır.⁶ Bu mezheplerin görüşlerini desteklemek için ileri sürdükleri deliller şunlardır:

1. Kısası emreden Bakara suresi 178.⁷ ve Mâide suresi 45.⁸ ayetler umum ifade etmekte olup kadın ve erkek arasında bir ayırmadan bahsedilmemektedir.⁹

2. "Müslümanların kanları birbirine eşittir"¹⁰ hadisi de açıkça kadın ve erkeğin kısasta birbirine denk olduğunu bildirmektedir.

6 Ebû'l-Velid Muhammed b Ahmed b Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 771; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 8: 296; Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen Zeylaî, *Tebyñnü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 6: 105; Muhammed Necib Mutîî, *Tekmiletu el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirazi (Nevevî'nin Mecmu'u ve Sübki'nin Tekmile'si ile birlikte)* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 18: 350.

7 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْ بِالْحَرْ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَإِذَا غَابَ بِالْمَعْرُوفِ وَادَّاءَ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَعَدَّى بِغَدَاةٍ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ
"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır." (Bakara; 178)

8 وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
"Tevrat'ta İsrâiloğulları'na, "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir" diye yazdık." (Mâide; 45)

9 Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii, *el-Üm* (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1990), 6: 10; Zeylaî, *Tebyñnü'l-hakâik*, 6: 103.

10 Süleyman b Eş'as b İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, *Ebu Davud*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut : Dârü'l-Fikr, ts.), Cihad 159; Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *İbn Mace*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (Kahire : Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1975), Diyat 31.

3. Hz. Peygamber (sav) Yemen halkına gönderdiği mektubun bir bölümünde erkeğin kadına karşılık kıyas edilebileceğinden bahsetmektedir.¹¹

İkinci Görüş: Kasten bir kadını öldüren erkeğe kıyas cezası verilmez. Erkek diyet ödemekle mükelleftir. Kadının diyeti ise erkeğin diyetinin yarısı olduğu için, katil yarım diyet vermek suretiyle kıyas cezasından kurtulmuş olur. Bu görüş Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ (ö. 114/732), İkrime (ö. 105/723) ve Ömer b. Abdülaziz'e (ö. 101/720) izafe edilmektedir. Zemahşerî (ö. 538/1144), İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve İmam Mâlik'in (ö. 179/795) de bu görüşte olduğunu ifade etmektedir.¹² Şevkânî, (ö. 1250/1834) Zemahşerî'nin bu konuda hata ettiğini, Şâfiî ve Mâlikî kaynaklarına baktığını ve erkeğin de kadın karşılığında kıyas edilmesi gerektiği konusunda bir tereddüdün olmadığını ifade etmiştir.¹³

Bu görüş sahiplerine göre Bakara suresi 178. ayetindeki “ الحر بالحر والعبد بالعبد و ” ifadesi, Mâide suresi 45. ayette geçmekte olan “ النفس بالنفس ” ifadesindeki müphemliği ortadan kaldırmaktadır.¹⁴ Ayrıca buradaki elif lam takıları hasr için gelmiş olup “hür sadece hür karşılığında, köle sadece köle karşılığında, kadın da sadece kadın karşılığında kıyas edilir” anlamına gelmektedir.¹⁵ Dolayısıyla bir kadını öldüren erkek kıyas edilemez, erkeğe kadının diyeti ödettirilir. Ebû Hayyân'a (ö. 745/1344) göre bu şaz bir görüş olup cumhur tarafından benimsenmemiştir.¹⁶

Üçüncü Görüş: Bu görüş sahipleri, kadının diyet miktarının erkeğinkinin yarısı olmasından hareketle erkekle kadın arasındaki kıyas ilişkisinin şu şekilde olması gerektiğini söylerler: Erkek kadını öldürdüğü takdirde kadının velileri için iki seçenek vardır; ya katil olan erkeğin akrabalarına yarım diyet ödedikten sonra erkeğin kıyas edilmesini talep edebilirler ya da kısıstan vazgeçip yarım diyet alırlar. Kadın erkeği öldürdüğü takdirde kadın kıyas cezasına çarptırılacağı gibi, ilaveten kadının akrabaları erkeğin akrabalarına yarım diyet ödemekle mükellef olurlar.¹⁷

Bu görüş sahipleri akli ve nakli olmak üzere iki delile dayanmaktalar. Nakli delilleri, Şa'bî'den (ö. 104/722) nakille Hz. Ali'ye (ö. 40/661) nispet edilen şu rivayettir: “Hz. Ali'ye, bir kadını kasten öldüren bir adam getirildi. Hz. Ali kadının velilerine isterlerse yarım diyet ödemek şartıyla katili kıyas ettirebileceklerini

¹¹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai, *Sünenü'n-Nesai*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde (Halep : Mektebu'l-Matbuatü'l-İslamiyye, 1986), “Kasâme”, 45.

¹² Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûnü'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1947), 1: 220.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkânî, *Neylü'l-evtar şerhi Münteka'l-ahbar* (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993), 7: 23.

¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 220.

¹⁵ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhit* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 2: 145.

¹⁶ Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhit*, 2: 147.

¹⁷ Ebü'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik İbn Battal el-Kurtubi, *Şerhu Sahih-i Buhari*, thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhim (Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 2000), 8: 515; Ebü'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Bu Hubze (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 12: 336.

söyledi.”¹⁸ Aklî delillerini ise kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olmasından hareketle üretmişlerdir.¹⁹ Dört mezhep de dahil fakihlerin çoğuna göre kadının diyet miktarı erkeğin diyet miktarının yarısı kadardır.²⁰ Kadına karşılık erkek kısas cezasına çarptırılınca, bir nevi değeri yarım olan karşılığında değeri tam olan kısas edilmiş olur. Bu durumda katil olan erkeğin velileri yarım diyet alacaklı olmuş olurlar. Bu eşitsizliğin önüne geçebilmek için maktul olan kadının velileri, katil olan erkeğin velilerine yarım diyet ödemek şartıyla erkeğin kısasen katlini isteyebilirler.

Bu görüş fukahâ tarafından tercih edilmemiş ve şaz bir görüş olarak kalmıştır. Ancak görüşlerini desteklemek için cumhura ait olan kadın ve erkeğin diyetlerinin birbirine denk olmaması görüşünü kendilerine dayanak yapmaları, üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü cumhur, kısas söz konusu olduğunda kadın ve erkeği birbirine denk kabul ederken, diyet söz konusu olduğunda bu denkliliği kabul etmemektedir. İleride “diyet cezasında kadın erkek denkliliği” başlığı altında bu mesele üzerinde durulacaktır.

Dördüncü Görüş: Erkeğin kadın karşılığında kısas edilmeyeceğini savunan bir diğer görüş de aradaki evlilik bağının kısasa etki ettiğini savunanların görüşüdür. Zührî'ye (ö. 124/742) ve Leys b. Sa'd'a (ö. 175/791) nispet edilen bu görüşe göre karısını öldüren erkek kısasen ölüm cezasına çarptırılmaz.²¹ Bunun nedeni aradaki nikâh bağıdır. Nikâh bağı bir nevi mülkiyete benzediği için şüphe unsuru oluşturmaktadır. Bu şüphe ise erkeğin kısasen öldürülmesine engel bir durumdur. Kanaatimizce bu görüş sahipleri doğru bir akıl yürütme ile yola çıkıp yanlış bir sonuca varmışlardır. Erkek ile kadın arasındaki nikâh bağının mülkiyete benzetilmesi, bir açıdan doğru bir yaklaşım olabilir. Ancak bu durumun erkeğin kadının aleyhine işlediği hatalara örtü olmasından öte, erkeğin kadına karşı sorumluluklarını artırması gerekir. Esasında erkek kadını, nikâh akdi yaparak ailesinden Allah'ın bir emaneti olarak almıştır. Meseleye mülkiyet ilişkisinden ziyade emanet ilişkisi çerçevesinde baktığımızda, karısını kasten öldüren bir kimse sadece suçsuz birinin canına kıymamıştır. Aynı zamanda kendisine emanet edilen bir kimsenin canına da kıymıştır. Bu nedenle karısını kasten öldüren kimsenin, kısasen öldürülmemesini savunmak bir yana kısastan daha ağır bir ceza mevcutsa onunla cezalandırılması gerekmektedir.

¹⁸ Ebû Bekr Abdullah b Muhammed b İbrâhim İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 5: 410.

¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 296.

²⁰ Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, thk. Nebil Abdurrahman Hayyavi (Beyrût: Dâru'l-Erkam, ts.), 12: 125; Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1989), 26: 79; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 784; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 402.

²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 287; Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmî (el-Ukûbe)* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 317; Abdülkadir Udeh, *et-Tesrîu'l-cinâiyi'l-İslâmî: mukarenen li-kanûni'l-vaz'î* (Beyrut: Daru'l-Kâtibi'l-Arabî, ts.), 2: 119.

1.1.1. Müessir Fiil Karşılığında Verilen Kıyas Cezasında Kadın-Erkek Denkliği

Öldürme suçu dışında şahsa karşı işlenen; dövme, yaralama, organ kesme veya organın bir fonksiyonunu ortadan kaldırma, akli ve rûhî melekelerin bozulmasına sebep olma gibi her türlü haksız tecavüze “müessir fiil” denir.²²

İslam ceza hukukunda müessir fiiller karşılığında verilecek cezalarda temel ilke, adalet ve eşitlik prensibinden hareketle, suçluyu işlediği fiilin dengi bir ceza ile cezalandırmaktır. Ancak doktrinde bazı durumlar bu denkliğin bozulması için sebep olarak kabul edilmiştir. Bu sebeplerden biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden kadın-erkek denkliğidir. Yukarıda ölüm cezasında kadın-erkek denkliği meselesi ele alınırken, şaz olan birkaç görüş haricinde dört mezhep de dâhil çoğunluk fukahanın kadın ve erkeği birbirine denk kabul ettiğini ifade etmiştik. Müessir fiiller söz konusu olduğunda Hanefî mezhebi cumhurdan farklı düşünmektedir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup fakihlere göre kıyas söz konusu olduğunda canları birbirine denk olan kadın ve erkeğin diğer durumlarda da birbirine denk olması evleviyetle gereklidir. Cana karşı kıyas konusunda ileri sürdükleri delilleri bu meselede de delil olarak kullanmışlardır.²³

Hanefîler cana karşı kıyas söz konusu olduğunda kadın ile erkeği birbirine denk kabul ederken müessir fiillerde bu denkliği reddetmektedirler.²⁴ Hanefîlerin bu şekilde düşünmelerinin temel gerekçeleri özetle ifade edilecek olursa şunlar söylenebilir: Organlar bir nevi mal gibidir; mal nasıl canın korunmasına yardımcı oluyorsa, organlar da aynı mal gibi canın korunmasına ve ayakta durmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle kadın ve erkeğin organları diyet nokta-i nazarından bakıldığında birbirine denk değildir. Müessir fiillerdeki kısasta kadın ile erkeğin organlarını birbirine denk tutmak, değerleri farklı olan iki şeyi eşitlemek demektir. Organların diyetleri Şari’ tarafından belirlenmiştir. Kadın erkek arasında denklik kabul edildiğinde Şari’in farklı değer atfettiği iki şey eşitlenmiş olacaktır ki bu da kabul edilemez.²⁵

Hanefîler ile cumhurun farklı düşünmesinin temel nedeni Hanefîlerin organları mal olarak kabul edip menfaat açısından meseleye yaklaşmaları,²⁶ cumhurun ise

²² Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1996), 42.

²³ Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4: 652; eş-Şafii, *el-Üm*, 6: 55; Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebu Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1972), 9: 426.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 23: 136.

²⁵ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6: 112; Muhammed Emin b Ömer b Abdülazîz ed-Dımaşki İbn Âbidîn, *Reddül-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 6: 554.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 26: 136; Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b Ebî Bekr Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talal Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3: 157.

organları vücut bütünlüğünü sağlayan parçalar olarak kabul etmeleridir. Hanefîlerin menfaat açısından meseleye yaklaşımlarının temelinde, kadın ve erkeğin diyet miktarlarının eşit olmaması ve tarım toplumunda erkeğin kadına karşı hem savaş meydanında hem de evin geçimi konusunda bir adım önde olmasının da etkisi vardır. Muhammed Ebû Zehre (ö.1974) menfaat ve faydanın göreceli olduğuna vurgu yaparak “kılıç taşıyan el nasıl değerli oluyorsa kılıç taşıyan o eli yetiştiren kadın eli de aynı şekilde değerlidir” diyerek Hanefîlerin yaklaşımına eleştiride bulunmaktadır.²⁷ Hanefîler görüşlerini desteklemek için kadın erkek arasındaki diyet miktarlarının eşit olmadığından hareket etmeleri de eleştirilmiştir. Yukarıda zikri geçtiği üzere cana karşı kısas konusunda Hanefîler kadını erkeğe denk kabul etmektedirler, oysaki o durumda da kadın ile erkeğin diyeti birbirine denk değildir. Diyet konusu kıyas olarak kullanılacaksa neden cana karşı kısas konusunda da kullanılmadı şeklinde bir itirazda bulunulmuştur.²⁸

1.2. Diyet Cezasında Kadın-Erkek Denkliliği

İlk bölümde ifade edildiği üzere kısas cezalarında birkaç şaz görüş dışında genel eğilim kadın ve erkeğin birbirine denk olduğu yönündedir. Ancak İslam hukukunun teşekkül ettiği dönemde Müslümanların sahip oldukları kültürel ve sosyal yapıları gereği ve diyetin bir ceza olmaktan ziyade ölen kimsenin kan bedeli ve ailesinin uğradığı kaybın telafi edilmesi olarak algılanması gibi sebeplerle, diyet cezası söz konusu olduğunda kadın ve erkek birbirine denk kabul edilmemiştir.²⁹ Modern döneme kadar mesele böyle kabul edilmiş ve aksine bir fikir beyan eden olmamıştır. Kadının sosyal hayata daha fazla katılmasıyla beraber konu yeniden gündeme gelmiş bir kısım âlim kısasta olduğu gibi diyet konusunda da kadın ve erkeğin birbirine denk olması gerektiğini savunmuştur. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında diyet cezasında kadını erkeğe denk kabul etmeyenlerin dayandığı deliller ve bu görüşün altında yatan nedenler ile denk olması gerektiğini ifade edenlerin delillerini gözden geçirip bir tercihte bulunmaya çalışacağız.

1.3. Kadının Diyetinin Erkeğin Diyetinin Yarısı Olduğu Görüşünde Olanlar

Fıkıh mirasımıza baktığımız zaman dört büyük mezhebin yanında Zâhirî, Zeydî, Câferî ve İbâzî mezhebi de dahil bütün mezhepler kadının uğradığı saldırı sonucu alacağı diyet miktarını erkeğin alacağının yarısı olduğu konusunda ittifak halindedirler. Bu hüküm asırlar boyu böyle bilinmiş ve çoğunluk tarafından içtihadı kapalı kati bir hüküm gibi algılanmıştır.³⁰ Bu görüş sahiplerinin dayandığı deliller ve bu delillerin eleştirisi şu şekildedir:

²⁷ Ebû Zehre, *el-Ukûbe*, 321.

²⁸ Dağcı, *Müessir Fiiller*, 105.

²⁹ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/476.

³⁰ Yusuf Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatil-İslamiyye* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 2007), 13.

1.3.1. Kur'an-ı Kerim:

Konu hakkında yapılan çalışmalarda diyet konusunda eşitliği kabul etmeyenlerin dört ayeti delil olarak kullandığı görülmektedir.³¹

Birincisi, yukarıda kadın karşılığında erkeğin kıyas edilemeyeceği görüşünü savunanların dayanak olarak kullandığı Bakara suresinin 178. ayetidir. Bu ayette geçen “الأنثى بالأنثى” ifadesinden kadının sadece kadın karşılığı kıyas edilebileceği, kadının bu konuda erkeğe denk olmadığı dolayısıyla bunların diyetlerinin de birbirine denk olmaması gerektiği savunulmuştur.³²

İkinci olarak Nisa suresi 11. ayetteki “للذكر مثل حظ الأنثيين” ifadesine dayanarak erkeğin mali konularda kadının iki katı olarak kabul edildiğini, dolayısıyla diyet konusunda da iki kat sayılması gerektiği ileri sürülmüştür.³³

Üçüncü olarak Nisa suresinin 34. ayetindeki “الرجال قوامون على النساء” ibaresinden hareket ederek kadın ve erkek arasında fitratlarından kaynaklanan bir farklılık olduğu bunun da ilahi bir takdir neticesinde ortaya çıktığı³⁴ netice itibarıyla diyet meselesine de bir yansımalarının bulunduğu ifade edilmiştir.

Dördüncü olarak ise Âl-i İmrân suresinin 34. ayetinde Hz. Meryem'in kıssası anlatılırken geçmekte olan “وليس الذكر كالأنثى” ifadesinden erkeğin birçok meselede kadın gibi olmadığı dolayısıyla diyet meselesinin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁵

Delil olarak ileri sürülen birinci ayetin nüzul sebebi olarak Taberî (ö. 310/923) sunu zikretmektedir: Bir kimse köle tarafından öldürüldüğü takdirde kölenin efendisinin kıyas edilmesi gerektiği ya da kadının bir kimseyi öldürmesi halinde ise kadının kavminden bir erkeğin kıyas edilmesi gerektiği anlayışına karşı kıyasa denklik olduğunu, katil kimse onun kıyasa öldürülmesi gerektiğini beyan için nazil olmuştur.³⁶

Kadınların mirastaki hisselerini ifade eden ayeti, diyet ile mirası birbirine kıyas ederek burada delil olarak kullanmak eksik bir kıyas olmaktadır. Çünkü miras paylaşımında kadın her durumda erkeğin yarısını almamaktadır, bazı durumlarda

³¹ Muhammed İsmail Ahmed Ebu Şellal, *Diyetü'l-mereti'l-müslime fi's-şeriatü'l-İslamiyye* (Nablus: Camiatü'n-Necah el-Vatani, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 68; Murad Odeh, “Diyetü'l-mer'eti'l-müslime beyne't-tansif ve'l-musavat bi diyeti'r-racül”, *Mecelletü Camiati'n-necah li'l-ebhas* 3/27 (2013), 583.

³² Odeh, “Diyetü'l-mer'eti'l-müslime beyne't-tansif ve'l-musavat bi diyeti'r-racül”, 583.

³³ Muhammed b. Muhammed Salim el-Meclisi Şinkiti, *Levâmiu'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar* (Moritanya: Dâru'r-Rıdvan, 2015), 14: 568.

³⁴ Emir Abdülaziz, *et-Tefsîru's-şâmil li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru's-selâm, 2000), 2: 700.

³⁵ Ebu Şellal, *Diyetü'l-mereti'l-müslime*, 69.

³⁶ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 3: 358.

erkeklerle eşit, bazı durumlarda erkekten fazla da aldığı olmuştur.³⁷ Ayrıca kadının bazı durumlarda erkeğin yarı hissesi alması görünüşte kadının eksik aldığı gibi görünse de İslam hukukunun erkeğe yüklemiş olduğu mali sorumluluklar göz önüne alındığında kadın daha avantajlı bir konumda durmaktadır.³⁸

Erkekler kadınlar üzerine kavvamdır diyen üçüncü ayetin devamında erkeğin kavvam olma durumunun mali sorumlulukları ile alakalı bir husus olduğu zikredilmektedir. Dolayısıyla kavvam olmaktan kaynaklı üstünlük bizzat şahısların varlığından kaynaklı bir üstünlük değildir.³⁹ Bu sebeple ayetin diyet konusu ile bir alakası yoktur. Üstünlük diyete etki edecek bir durum olsaydı çocuk karşılığında büyüğün, deli karşılığında akıllının, cahil karşılığında alimin de kısas edilmemesi gerekirdi.

Kadınlar erkekler gibi değildir anlamına gelen dördüncü ayette ise konu bağlamından koparılarak buraya delil yapılmaya çalışılmıştır. Ayetteki ifade Hz. Meryem'in annesine ait bir ifadedir. Doğacak çocuğunu mescidin hizmetine adanmış ancak çocuk kız olunca bu hizmet konusunda kadınların erkekler gibi olamayacağını ifade bağlamında bunu söylemiştir.

1.3.2. Hadisler:

Kadının alacağı diyet miktarının erkeğin alacağını yarısı olduğunu ifade edenlerin delil olarak kullandıkları hadisler ise şunlardır:

a. Muâz b. Cebel'den rivayet edilen; "Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır" hadisidir. Hadisin ravilerinden olan Bekir b. Huneys rical alimleri tarafından zaifü'l-hadis olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Bu nedenle söz konusu hadis Şevkânî'nin ifadesiyle⁴¹ kendisiyle ihticacın uygun olmadığı zayıf hadis kategorisine aittir.

b. Amr b. Şuayb'ın babasından onun da babasından rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Diyet miktarının üçte birine ulaşınca kadar kadının diyeti erkeğin diyeti ile aynıdır". Bu hadisin ravileri arasında yer alan İbn Cüreyc (ö. 150/767), İsmail b. Ayyaş (ö. 181/797) ve Amr b. Şuayb (ö. 118/736) cerh edilmiş, İbn Cüreyc'in müdellis olduğu,⁴² İsmail b. Ayyaş'ın kendi beldesi dışındakilerden yapmış olduğu rivayetlerde karıştırdığı,⁴³ Amr b. Şuayb'ın ise an ebihi

³⁷ Bk. Salâh Sultân, *İmtiyâzü'l-mer'e ale'r-racül fi'l-mirâs ve'n-nafaka* (USA: Sultan Publishing, 2004).

³⁸ Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslamiyye*, 39.

³⁹ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru İbn Kesîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 2: 256; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 1: 531.

⁴⁰ Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371), 2: 384.

⁴¹ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhi Münteka'l-ahbar*, 7: 83.

⁴² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-'Osmâniyye, 1326), 6: 405.

⁴³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzîb* (Haleb: Dâru'r-Reşid, 1986), 109.

an ceddihî şeklindeki rivayetlerinin münker olduğu söylenmiştir.⁴⁴ Nesâî (ö. 303/915) de kitabına aldığı bu hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

c. Daha çok Şâfiî⁴⁶ ve Hanbelî⁴⁷ kaynaklarında geçen ve Amr b. Hazm'a dayandırılan "Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır" rivayetidir. Mezkûr rivayetin aslı Sünenü'n-Nesâî'de geçmekte olan Hz. Peygamber'in Yemen halkına gönderdiği bir mektuptur.⁴⁸ İbn Hacer (ö. 852/1449), Şâfiî alim Râfiî (ö.623/1226)'nin eserine yapmış olduğu tahriçte "kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır" cümlesinin metne yapılmış bir ziyade olduğunu zikretmektedir.⁴⁹

1.3.3. Sahabe Kavli:

Yukarıda zikredilen hadislerin haricinde kaynaklarda geçen konu ile ilgili sahabe uygulamaları şu şekildedir:

Hz. Peygamber zamanında hür bir Müslümanın diyeti yüz deve idi. Hz. Ömer bu miktarı şehirli erkekler için bin dinar yahut on iki bin dirhem, şehirli kadınlar için de beş yüz dinar yahut altı bin dirhem şekline takdir etti.⁵⁰ Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732)'tan gelen bu rivayetin senedinde bulunan Müslim b. Halid ez-Zenci (ö. 179/795) rivayetleri konusunda vehm ile itham edilen zayıf bir ravidir.⁵¹

Kadı Şüreyh (ö. 80/699), Hz. Ömer'in kendisine yazdığı mektupta müessir fiillerde, erkeğin diyetinin üçte biri miktarına ulaşınca kadar kadın ile erkeğin diyetlerinin eşit olduğunu söylediğini rivayet etmiştir.⁵² Bu rivayetin senedinde bulunan Câbir el-Cu'fî (ö. 128/746)'nin ricat anlayışını savunan, kezzab ve metruk bir ravi olduğu ifade edilmektedir.⁵³ Ebû Hanîfe (ö. 80/150)'nin de "Câbir'den daha yalancısını görmediğim" dediği kaynaklarda zikredilir.⁵⁴

⁴⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibban, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî 'Abdulmecîd (Riyad: Dâru's-Sam'î, 1420), 2: 38.

⁴⁵ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdulmu'im (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 6: 357.

⁴⁶ Ebü'l-Hüseyn İbn Ebi'l-Hayr Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Salim b. Es'ad İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nuri (Beyrut: Dâru'l-Minhac, 2000), 11: 495; Ebü'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Kazvînî Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 10: 327.

⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 402.

⁴⁸ Nesai, *Sünenü'n-Nesai*, "Kasame", 45.

⁴⁹ Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Telhisü'l-habir fî tahrir-i ehadisi'r-Rafiiyyi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), 4: 74.

⁵⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8: 168.

⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 529.

⁵² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 169.

⁵³ el-Askalani, *Telhisü'l-habir fî tahrir-i ehadisi'r-Rafiiyyi'l-kebir*, 2: 197; Ethem Ruhi Fığlalı, "Câbir el-Cu'fî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/532.

⁵⁴ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed Zeylaî, *Nasbü'r-riye li-ehâdisi'l-Hidaye* (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyan, 1997), 1: 344.

İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714)'nin rivayetine göre Urve el-Bârikî'nin Kadı Şureyh'e getirdiği Hz. Ömer'in mektubunda; dişler ve mudiha konusunda kadın ile erkeğin diyetinin eşit olduğu bunun dışında kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵ Bu rivayetin senesinde yer alan Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799) çokça tedlis ve irsal yapmak ile itham edilmiş bir ravidir.⁵⁶

İbrahim en-Nehaî'nin Hz. Ömer ile Hz. Ali'ye isnat ettiği haber şöyledir; "Öldürme ve yaralama suçlarında kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır".⁵⁷ Rical uleması, İbrahim en-Nehaî'nin tabiinden olmakla beraber tabinin büyüklerinden olmadığını, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile karşılaşmasının ve ondan rivayette bulunmasının imkânsız olduğunu ve bu nedenle mezkûr rivayetin munkatı bir rivayet olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸

Birisi Mekke'de bir kadını ezmiş ve kadının ölümüne neden olmuştur. Hz. Osman adamın sekiz bin dirhem diyet ödemesine hükmetmiştir.⁵⁹ Hz. Osman'ın sekiz bin rakamına nasıl ulaştığı konusunda şöyle bir yorum yapılmaktadır: Yukarıda zikri geçen ve Hz. Ömer'e isnad edilen rivayetlerin birinde erkeğin diyet miktarının on iki bin dirhem olduğu ifade edilmişti. Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı olduğundan, altı bin dirhem normal diyet kısmına, iki bin dirhem ise İmam Şâfiî'nin ifadesiyle olay Mekke'de geçtiği için üçte bir oranında ağırlaştırılan kısmına tekabül etmektedir.⁶⁰ Bu olayın anlatıldığı ve başka bir tarikten gelen rivayette ise sekiz bin dirhem ifadesi geçmemekte, sadece bir diyet ve üçte bir diyet şeklinde ceza verildiğinden bahsedilmektedir.⁶¹ İfade aynı şekilde İbn-i Ebî Şeybe (ö. 235/849)'nin Musannef'inde de, diyet ve üçte bir diyet şeklinde geçmektedir.⁶² Yusuf el-Karadâvî'nin ifadesine göre bu son iki rivayet ilk rivayetten daha sahih durmaktadır. Çünkü Hz. Osman Harem bölgesinde işlenen bu cinayet için bir diyet ve üstüne de ilave olarak üçte bir diyet cezası vermiştir. İlk rivayetteki sekiz bin dirhem kısmı ravinin yorumu olarak kabul edilebilir. Karadâvî'nin ifadesine göre, ilk rivayetin sahih olduğu kabul edilse bile, olay devlet başkanının halkın maslahatına göre verdiği hüküm çerçevesinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu hükmün kıyamete kadar geçerli, genel bir kural olmadığı söylenebilir.⁶³

⁵⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 169.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1382), 4: 307; Mustafa Ertürk, "Hüseyim b. Beşîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/64.

⁵⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 167.

⁵⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Abdillâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî Ali b. Medînî, *el-İlel*, thk. Mustafa el-Azâmî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1980), 60; Şükrü Özen, "Nehaî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/536.

⁵⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 167.

⁶⁰ eş-Şafii, *el-Üm*, 6: 114.

⁶¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 124.

⁶² İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü'l-musanneffi'l-ehâdis ve'l-asar*, 5: 421.

⁶³ Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslâmiyye*, 48.

Şa'bî (ö. 104/722)'den rivayete göre Hz. Ali şöyle söylemiştir: "Yaralamalar konusunda az olsun çok olsun kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır."⁶⁴ Bu rivayetin senedinde de yukarıda çokça tedlis yapmakla cerh edilen Hüseyim b. Beşîr bulunmaktadır. Ayrıca rivayet zincirinde yer alan İbn Ebî Leylâ da hadisçiler tarafından hafızası kötü ve zayıf bir ravi olarak nitelenmektedir.⁶⁵

Zeyd b. Sâbit (ö.45/665)'e isnat edilen bir rivayet ise: "Yaralamalarda diyetin üçte birine kadar kadın ile erkek eşittir bunun üstüne tekabül eden miktarda kadının diyeti erkeğinkinin yarısıdır" şeklindedir. Abdullah ibn Mesud (ö. 32/652) buna "dişlerin ve baştaki yaralamaların diyeti eşittir" şeklinde ilave yapmıştır. Beyhaki (ö. 458/1066) bu rivayeti zikrettikten sonra rivayetin munkatı bir rivayet olduğunu not düşmüştür.⁶⁶ Bu görüşü destekleyen başka bir rivayette ise Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ile Rebîa b. Ebî Abdîrrahmân (ö. 136/753) arasında şöyle bir diyalog geçmektedir: "Rebîa, Saîd b. Müseyyeb'e kadının bir parmağının diyeti ne kadardır? Diye sordum, on devedir dedi. İki parmağının diyeti ne kadardır? Dedim, yirmi devedir dedi. Üç parmağının diyeti ne kadardır? Dedim, otuz devedir dedi. Dört parmağının diyeti ne kadardır? Dedim, yirmi devedir dedi. Yara büyüyüp musibet çoğaldıkça diyet eksiliyor mu? Diye sordum. Sen Iraklı mısın (yani ehl-i reyden misin) dedi. Ben de hayır gönlü doğruyu arayan bir alim yahut öğrenmek isteyen bir cahilim dedim. O da bu sünnettir kardeşimin oğlu diye karşılık verdi."⁶⁷ Bu rivayete göre de tam diyetin üçte birine kadar kadın ile erkeğin diyeti eşit bu miktarı aştıktan sonra kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı olmaktadır.

1.3.4. İcma:

İbnü'l-Münzir (ö. 318/930) ve İbn Abdülber (ö. 463/1071)'e nispet edilen görüşe göre kadının, erkeğin diyetinin yarısı kadar diyet alacağı konusunda icma vardır.⁶⁸ İmam Şâfiî ise bu konuda muhalif bir görüş bilmiyorum şeklinde bir ifade kullanmaktadır.⁶⁹ İcmanın delil oluşu, imkanı, sükutî icmanın kaynak değeri gibi tartışmalar bir tarafa bırakıldığı takdirde bile, kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğuna dair bir icma bulunduğundan bahsetmek doğru bir yaklaşım gibi durmamaktadır. Çünkü icmadan bahsedebilmek için icmanın dayanacağı açık bir Kur'an ayeti ve sahih bir sünnet bulunması gerekir. İncelediğimiz delillere bakıldığında icmaya dayanak olacak seviyede bir delil bulunmamaktadır. Vele ki bu seviyede bir delil bulunsa bile ilk dönem fukahasından İsmail b. Uleyye (ö. 193/809) ve Ebû Bekir Esam (ö. 200/816) kadın ile erkeğin diyetlerinin eşit olması gerektiğini

⁶⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 167.

⁶⁵ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422), 1: 368.

⁶⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 167.

⁶⁷ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta (Rivâyetu Ebî Mus'ab)*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Halîl (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1412), "Akl", 12.

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 402; Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b Ahmed b Musa Hanefi Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 13: 169.

⁶⁹ eş-Şafii, *el-Üm*, 6: 114.

ifade etmişlerdir.⁷⁰ Bu durumda ortada bir icmadan bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar İbn Kudâme (ö. 620/1223) bu iki fakihin görüşlerini şaz olarak addedip icmayı zedeleyecek derecede olmayan şaz bir görüş olduğunu iddia etse de Zehebî (ö. 748/1348) ve Mizzî (ö. 742/1341), İbn Uleyye için fukahanın ileri gelenlerinden kadri kıymeti yüksek bir fakih olduğunu ifade etmektedirler.⁷¹

1.3.5. Kıyas

Kadının diyet miktarının erkeğin alacağı miktarın yarısıdır diyenler, diyet cezasını şahitlik nisabı ile miras meselesine kıyas ederek meseleye kıyastan da delil getirmişlerdir. Miras dağılımında kadın erkeğin yarısı kadar pay almaktadır. Diyet de miras gibi mali bir mesele olduğundan dolayı kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı kadar olması gerekmektedir, demişlerdir.⁷² Ayrıca şahitlik meselesinde de iki kadın bir erkeğe denk kabul edilmektedir. Bu durum dikkate alındığında kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı kadar olması makuldür.⁷³

Bu iki kıyas da kanaatimize göre sahih bir kıyas gibi görünmemektedir. Şöyle ki diyet ile bu konular birbirinden çok farklı konulardır. Hem bu iki mevzudaki kadın erkek ayrımı umumi bir ayrım değildir. Mesela miras konusunda kadın erkek ayrımının birçok sebebi vardır. Hem bazı durumlarda kadın erkek kadar hatta erkekten daha fazla mirastan pay alması da söz konusu olabilir.⁷⁴ Şahitlik konusundaki kadın erkek ayrımının gerekçeleri de çok farklıdır. Mali konularda iki kadının bir erkeğe şahit olarak denk olması Kur'an'ın da ifadesi ile kadının bu gibi mevzuları unutmaya daha meyyal olmasıdır. Ayrıca kadınlar mali konulara erkekler kadar muttali olamazlar. Hatta bazı durumlar vardır ki sadece kadınların şahitliği geçerlidir. Hem diyet ile şahitliği birbirine kıyas edeceksek şahitliği hiç kabul edilmeyen ama diyeti tam olan delinin ve küçüğün durumunu nasıl izah edeceğiz?⁷⁵ Burada kıyası delil olarak kullanacaksak diyeti şahitlik ve miras meselesine kıyas etmektense, kısas meselesine kıyas etmek daha makuldür. Çünkü ikisi de ceza konusuyla alakalı meselelerdir. Nasıl ki erkek kadın karşılığı kadın da erkek karşılığı kısas edilebiliyorsa diyet söz konusu olduğunda da kadın ve erkek birbirine denk olmalıdır.⁷⁶

⁷⁰ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 10: 179.

⁷¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 216; Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi 'esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 3: 27.

⁷² Ebû'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 12: 289; Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b Mes'ûd b Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 7: 254; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10: 179.

⁷³ Ebu Şellal, *Diyetü'l-mereti'l-müslime*, 73.

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Sultân, *İmtiyâzü'l-mer'e*.

⁷⁵ Ebu Şellal, *Diyetü'l-mereti'l-müslime*, 107.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10: 179; Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslamiyye*, 37.

Diyet konusunda kadının erkeğe denk olmadığını ileri sürenlerin delil olarak kullandığı bir diğer husus ise kadının topluma ve ailesine sağladığı menfaatin erkeğin sağladığı menfaat kadar olmadığı hususudur. Tarıma ve savaşa dayalı toplumlarda kadının işgal ettiği konum ile erkeğin işgal ettiği konum ve bunların topluma ekonomik anlamda katmış olduğu değer birbirinden farklıdır. Toplumun meseleye yaklaşım tarzını İbnü'l-Cevzî (ö. 751/1350) şu şekilde ifade etmektedir: “Erkek cihada katılır, ırzı ve namusunu korur, yeryüzünü imar eder kadının yapamayacağı birçok görevi yerine getirir. Bu nedenle kadını kaybetmek erkeği kaybetmek kadar aileye veya bir topluma zarar vermez.”⁷⁷ Diyet cezası bir nevi bu kaybın tazmini olarak kabul edildiği için kadın ve erkeğin diyet miktarlarının eşit olması düşünülemez. Kişinin topluma sağladığı menfaati bu konuda dayanak olarak kullanmak pek makul gözükmemektedir. Aksi takdirde yetişkin bir erkekle küçük erkek çocuğun ya da çalışıp kazanmaktan aciz bir ihtiyarın diyetlerinin eşit olmaması gerekirdi. Yahut bir üniversitede çalışan temizlik işçisi ile o üniversitedeki profesörün diyetinin eşit olması düşünülemezdi.⁷⁸ Bu noktada Ebû Zehre'nin daha önce de zikrettiğimiz “Kılıç tutan el kıymetli oluyor da o kılıcı tutan eli yetiştiren el nasıl kıymetli olmuyor?” itirazı isabetli bir itiraz olarak durmaktadır.

1.4. Diyet Konusunda Kadın ve Erkeğin Birbirine Denk Olduğunu Savunanlar

Diyet konusunda kadın ile erkeğin birbirine denk olduğunu savunanlar görüşlerini ayet, hadis ve kıyasa dayandırmaktadırlar. Nisa suresi 92. ayetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir”

Ayet müminin hataen öldürülmesinden bahsetmektedir. Mümin ifadesi ise umumi bir ifade olup kadın ve erkek her ikisini de kapsamaktadır. Zikredilen delillerin hiçbiri de ayetin umumunu tahsis edecek kuvvette değildir.⁷⁹

Hız. Peygamber bir hadisinde في النفس مئة من الابل “Canın diyeti 100 devedir” buyurmaktadır.⁸⁰ Burada da “nefs” ibaresi mutlak olarak gelmiştir hem kadın hem de erkek için kullanılabilir.

⁷⁷ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkiin an rabbi'l-alemin* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 2: 114.

⁷⁸ Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslamiyye*, 50.

⁷⁹ Ebu Şellal, *Diyetü'l-mereti'l-müslime*, 110.

⁸⁰ Nesai, *Sünenü'n-Nesai*, “Kasame”, 46; Ebû Abdullâh Muhammed b İdris b Abbâs Şâfiî, *Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400), 347.

Eşitliği savunanların ileri sürdüğü akli delil ise kıyasa dayanmaktadır. Kıyas cezası söz konusu olduğunda fukahanın kahir ekseriyeti kadın ve erkeğin birbirine denk olduğunda hem fikirdirler. Kısasta birbirine denk olan canların, canın tazmin bedeli olan diyette de denk olmaları evleviyet yolu ile gerekli olmalıdır.⁸¹

Kadın ve erkeğin diyet konusunda birbirine denk olması gerektiği fikrini ilk ortaya atanlardan biri Reşid Rıza (ö. 1935)'dir. Ona göre Nisa suresi 92. ayette diyet konusunda kadın ile erkek arasında bir fark gözetilmemiştir. Ayetin zahiri bunu ifade etmektedir. Ancak toplumun içinde bulunduğu sosyolojik şartlar, kadının topluma sağladığı fayda ile mirastaki payı göz önünde bulundurularak diyet konusunda kadını erkeğin yarısı olarak kabul etmişlerdir.⁸²

Diyet konusunda eşitliği savunanlardan biri de Mahmut Şeltut (ö. 1963)'tur. O da aynı şekilde Nisa suresi 92. ayetin kadın ile erkek arasında ayırım yapmadığından hareketle bu fikre ulaşmıştır. Kadının diyetinin yarım diyet olması gerektiği hususunda da ulema arasında ittifak olmayıp ihtilaf olduğunu ifade etmekte ve bu ihtilafa delil olarak yukarıda bizim de atıf yaptığımız Râzî (ö. 606/1210)'nin tefsirinde ele almış olduğu görüşe atıf yapmaktadır.⁸³

Muhammed Ebû Zehre'ye göre ise kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı kadar olduğu görüşünün oluşumunda mevzuya mali cihetten yaklaşılmış olması etkili olmuştur. Oysaki konuya insani cihetten yaklaşılmış olsaydı ya da cezanın bir amacının da suçluyu engellemek olduğu göz önünde bulundursaydı, kadın ile erkeğin bu konuda eşit kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü diyet haddi zatında suçlu için bir ceza mağdur için de bir tazminat mahiyeti taşımaktadır. Bu da cinsiyetin değişmesi ile değişecek bir şey değildir.⁸⁴

Konu hakkında küçük hacimli bir eser kaleme alan Yusuf el-Karadâvî de kadının diyet miktarının erkeğinkine denk olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre konu hakkında kendisine itimat edilecek ne Kur'an'ın ne de sünnetin açık bir ifadesi bulunmamaktadır. İbn Uleyye ve Osman el-Bettî'nin muhalefetlerinden dolayı konu hakkında icma olduğunu da kabul etmeyen Karadâvî, on iki asır boyunca neden aykırı bir fikir ileri süren olmamış ve konu hakkında yeni bir içtihat neden yapılmamış şeklinde bir soru sormaktadır. Oysaki aynı ulema konumuzla benzerlik gösteren tek lafızla verilen üç talakın geçerliliği konusunda, hakkında icma olduğu ifadelerine rağmen, yeni bir içtihat bulunmuşlardır. Karadâvî sormuş olduğu soruya şu şekilde cevap vermektedir: Kadının diyeti meselesi asrımıza kadar Müslüman aklını meşgul etmiş bir mesele halini almamıştır. Çünkü diyet cezası ya hataen öldürme ya da kasta benzer öldürme durumlarında söz konusu olan bir cezadır. Kadının tarihte sosyal hayattaki konumu itibarıyla böyle bir suçun mağduru olması çok nadir görülen bir durumdur. Çünkü kadın günümüzdeki gibi sosyal hayatın içine pek fazla karışmamış,

⁸¹ Karadavi, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslamiyye*, 37.

⁸² Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsiru'l-menar)* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-amme li'l-kütüb, 1990), 5: 271.

⁸³ Mahmut Şeltût, *el-İslam akideten ve şeriaten* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2001), 236.

⁸⁴ Ebû Zehre, *el-Ukûbe*, 506.

genelde evinde veya kendi aile çerçevesinde yaşantısına devam etmiştir. Günümüzdeki gibi hataen öldürme sebeplerinin başında gelen trafik veya iş kazaları gibi hataen ölüme sebep olma durumları çok yaşanmamış ya da yaşansa bile toplum nezdinde problem teşkil edecek bir boyuta ulaşmamıştır. Kadınların kasta benzer öldürme eyleminin mağduru olmamalarını da onların aralarındaki kavganın genelde erkekler gibi taş ve sopa gibi künt cisimler kullanılarak değil de birbirlerini ısırma, saçlarını çekme yahut elbiselerini yırtma şeklinde cereyan etmesine bağlamaktadır.⁸⁵

SONUÇ

Kıyas ve diyet cezaları açısından kadın ve erkeğin birbirine denkliği meselesini incelediğimiz araştırmada şunu gördük: İster kadın olsun ister erkek olsun kasten cinayet işleyen bir kimsenin kıyasen ölüme mahkûm edileceği konusunda çok az bir grup dışında çoğunluğun ittifakı vardır. Azınlıkta kalan grubun görüşlerinden ziyade görüşlerine dayanak yaptıkları argüman dikkatimizi çekmiştir. Çünkü erkeğin kadın karşılığında kıyas edilmemesi gerektiğini savunurlarken çoğunluğun diyet konusundaki görüşüne yani kadın ve erkeğin diyet miktarlarının eşit olmadığı fikrine dayanmaktadırlar. Ayrıca kıyasta denkliği kabul eden Hanefîlerin, müessir fiillerde denkliği kabul etmemelerinin altında yatan sebep olarak organları vücut bütünlüğünü tamamlayan bir nevi mal olarak kabul etmeleri, kadın ve erkeğin organlarının sağladığı fayda açısından eşit olmadığını, dolayısıyla diyetlerinin de eşit olamayacağını ifade etmeleri kıyasta denkliği reddedenlerin görüşlerini mantıksal açıdan desteklemektedir.

Klasik dönemde Osman el-Bettî ve İbn Uleyye hariç fukahanın çoğunluğu kıyastaki durumun tam aksine diyet cezası söz konusu olduğunda kadın ile erkeği birbirine denk kabul etmemekte ve kadının diyet miktarının erkeğin diyet miktarının yarısı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu konu günümüze kadar hiç problem edilmemiş ve üzerinde icma olan içtihadı kapalı bir alan gibi algılanmıştır. Çalışmamızda ulaşabildiğimiz ve incelediğimiz delillere baktığımızda konu hakkında ne sarîh bir Kur'an ayeti ne de sahih bir sünnet uygulaması bulunmamaktadır.

Durumun böyle algılanmasının sebebi olarak Karadavî'nin zikrettiği; tarih boyunca kadınların, cezası diyet olan suçların mağdurları arasında pek yer alamamış olması meseleyi bir nebze anlaşılır kılmakla birlikte yeterli bir gerekçelendirme gibi durmamaktadır. Kanaatimizce; temelleri İslam öncesine dayanan tarıma ve savaşa dayalı bir toplum anlayışında elbette ki erkek ve kadının işgal ettiği konum aynı olmayacaktır. Nitekim yukarıda alıntıladığımız İbnu'l-Cevzi'ye ait görüş bu anlayışın bir yansımasıdır. Ta ki sanayi devrimine kadar hemen hemen bütün toplumlarda erkek karşısında kadının konumu aynı olmuştur. Hatta İslam diğer kültürel anlayışlara göre kadına oldukça değer vermiş, birçok alanda hak sahibi değilken onu hak sahibi yapmıştır. Verilen bu haklar diğer kültürlerle göre devrim niteliğinde haklardır.

⁸⁵ Karadavî, *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatü'l-İslamiyye*, 57-59.

Malum olduğu üzere İslam'ın öngörmüş olduğu diyet miktarları oldukça bir yekûn tutmaktadır. Bu miktarın yarısı bile azımsanacak bir rakam değildir. Bütün mali sorumlulukların erkeğe yüklendiği kadının ise hiçbir mali sorumluluğunun olmadığı, ekonomik değer üretme açısından erkeğin oldukça gerisinde kaldığı İslam toplumlarında, kadının diyet miktarı pek sorun edilmemiştir. Konu ile alakalı yukarıda zikri geçen rivayetlere de teknik açıdan baktığımızda, kesin değişmez hüküm koyma kapasitesine sahip olmasalar da toplumun sahip olduğu bu anlayışı destekler mahiyette oldukları için denklik meselesi bu deliller üzerine bina edilmiş, çoğunluk tarafından durum, üzerinde icma olan bir mesele gibi algılanmış ve konu hakkında tekrardan içtihadî bir faaliyette bulunma lüzumu görülmemiştir.

Sanayi devrimi neticesinde yaşanan kültürel ve ekonomik değişimler etkisini Müslüman toplumlarda da göstermiş, eğitim ve iş hayatında kadının görünürlüğü hızla artmış, erkek kuvvetine dayalı ekonomik sistem artık yerini makinelere bırakmıştır. Bunun neticesinde İslam toplumları kamusal alanda daha çok erkeklerin yer işgal ettiği bir toplumdan kadın ve erkeğin eşit miktarda kamusal alanı işgal ettiği topluma doğru evrilmiştir. Yeri gelmiş ekonomik değer üretme açısından kadın erkekten daha üst bir konumu işgal edebilmiştir. Mesela bir cerrah olmuş çok nadir yapılabilen ameliyatları yapmıştır. Bir mühendis olmuş çoğu erkeğin yapamadığı projelere imza atmıştır. Ya da yaptığı bir yazılım sayesinde ülke ekonomisine milyarlarca dolar katkı sağlamıştır. Dolayısıyla İbnü'l-Cevzî'nin ifadesi ile "kadını kaybetmek erkeği kaybetmek kadar aileye veya bir topluma zarar vermez" anlayışı anlamını yitirmiştir.

Modern ceza hukuku anlayışı her türlü suç için hapis cezasını öngörmektedir. Hapis cezasının ıslah edici özelliğinin fazla olmadığı, topluma ve mağdura fayda sağlama noktasında eksik kaldığı ve çoğu zaman insan fitratına ters durumlara yol açtığı yılların tecrübesi ile görülmüştür. Şahıslara karşı işlenen ve kastın olmadığı durumlarda suç failine hapis cezası vermenin mağdura bir getirisinin olmadığı gayet açıktır. Buna karşılık o kişinin bulunduğu ekonomik çevreden koparılarak ve yıllarca hapisanede ona bakılarak topluma yüklenen külfet de ortadadır.

İslam ceza hukukunda var olan diyet cezası birçok suç için öngörülen hapis cezasına alternatif olabilecek bir ceza türüdür. Ancak diyet cezasını günümüz dünyasına hapis cezasına alternatif bir ceza olarak sunabilmek için dönemsel örf ve adetler çerçevesinde şekillenmiş unsurların belirlenip yeni bir içtihadî faaliyete tabi tutulması gerekmektedir. İşte diyet konusunda kadın ve erkeğin denkliği meselesi de ele alınması gereken meselelerden biridir. Bu konunun yeniden içtihadî bir faaliyete tabi tutulması teknik açıdan mümkün gözükmemektedir. Çünkü mesele hakkında sarih bir Kur'an ayeti ya da sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Mesele hakkındaki icma iddiası da Osman el-Betti ve İbn Uleyye'nin muhalefeti nedeniyle anlamını kaybetmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422.
- Ali b. Medînî, Ebû'l-Hasen Alî b. Abdillâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî. *el-İlel*. thk. Mustafa el-Azâmî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1980.
- Askalani, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-. *Telhisü'l- habir fi tahric-i ehadisî'r-Rafiyyi'l-kebir*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b Ahmed b Musa Hanefî. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/473-479. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu'fî. *Sahih-i Buhari = el-Câmiü's-sahih*. İstanbul : Dârü't-Tıbbâati'l-Âmire, 1315.
- Cemâluddîn el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî. *Tehzîbu'l-kemâl fi 'esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Cürcanî, Ebû'l-Hasen Alî b Muhammed b Alî Seyyid Şerîf Hanefî. *et-Ta'rifat*. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Dağcı, Şamil. *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1996.
- Dağcı, Şamil. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/488-495. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ebu Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhit*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Ebu Şellal, Muhammed İsmail Ahmed. *Diyetü'l-mereti'l-müslime fi's-şeriatî'l-İslamiyye*. Nablus: Camiatü'n-Necah el-Vatani, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî (el-Ukûbe)*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Emir Abdülaziz. *et-Tefsîru's-şâmil li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-selâm, 2000.
- Ertürk, Mustafa. "Hüseyim b. Beşîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/64. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Câbir el-Cu'fî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/532. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b Ömer b Abdülazîz ed-Dımaşki. *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Battal el-Kurtubi, Ebü'l-Hasan Ali Halef b Abdülmelik. *Şerhu Sahih-i Buhari*. thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhîm. 10 Cilt. Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 2000.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371.

- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b Muhammed b İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Takribü't-Tehzib*. Haleb: Dâru'r-Reşid, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzibu't-Tehzib*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1326.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Hamdî 'Abdulmecîd. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1420.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *İ'lâmü'l-muvakkiin an rabbi'l-alemin*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer. *Tefsîru İbn Kesîr*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Kudâme, Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebu Ömer Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1972.
- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini. *İbn Mace*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Kahire : Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1975.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b Ahmed b Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin İbn Ebi'l-Hayr Yahyâ b Ebi'l-Hayr b Salim b Es'ad. *el-Beyân fi mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*. thk. Kasım Muhammed en-Nuri. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhac, 2000.
- Karadavi, Yusuf. *Diyetü'l-mer'e fi's-şeriatil-İslamiyye*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 2007.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Bu Hubze. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b Mes'ûd b Ahmed el-Hanefî. *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta (Rivâyetu Ebî Mus'ab)*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Halîl. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1412.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib. *el-Ahkâmü's-sultaniyye*. thk. Nebil Abdurrahman Hayyavi. Beyrût: Dâru'l-Erkam, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib. *el-Hâvi'l-kebîr hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b Ebî Bekr. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talal Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.
- Mutî, Muhammed Necib. *Tekmiletu el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirazi (Nevevî'nin Mecmu'u ve Sübki'nin Tekmile'si ile birlikte)*. 20 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.

- Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b Ali b Şuayb. *Sünenü'n-Nesai*. thk. Abdulfettah Ebu Gudde. 9 Cilt. Halep : Mektebu'l-Matbuatü'l-İslamiyye, 1986.
- Nesâ'î, Ebû Abdurrahman Ahmed b Ali b Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasen Abdulmu'im. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Odeh, Murad. "Diyetü'l-mer'eti'l-müslime beyne't-tansif ve'l-musavat bi diyeti'r-racül". *Mecelletü Camiati'n-necah li'l-ebhas* 3/27 (2013), 571-598.
- Özen, Şükrü. "Nehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/535-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Râfiû, Ebü'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Kazvîni. *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsiru'l-menar)*. 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-amme li'l-kütüb, 1990.
- Sandeela, Eateh M. "İslami Cezaların Ahlaki Yönü". çev. Şükrü Selim Has. *Erciye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 563-574.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1989.
- Sicistani, Süleyman b Eş'as b İshak el-Ezdi Ebû Davud es-. *Ebu Davud*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut : Dâru'l-Fikr, ts.
- Sultân, Salâh. *İmtiyâzü'l-mer'e ale'r-racül fi'l-mirâs ve'n-nafaka*. USA: Sultan Publishing, 2004.
- Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b İdrîs b Abbâs. *Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.
- Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1990.
- Şeltût, Mahmut. *el-İslam akideten ve şeriaten*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2001.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani. *Neylü'l-evtâr şerhi Münteka'l-ahbar*. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993.
- Şinkiti, Muhammed b. Muhammed Salim el-Meclisi. *Levâmiu'd-dürer fi hetki estâri'l-Muhtasar*. 15 Cilt. Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 2015.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tekin, Abdülkadir. "İslam Hukukunda Maddî Cezaların Şahsiyete Etkisi". *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşâsında Dinin Yeri Sempozyumu*, 205-224.
- Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrîu'l-cinâiyyi'l-İslâmî: mukarenen li-kanûni'l-vaz'î*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kâtibi'l-Arabî, ts.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaa-i Hükümet, 2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1382.

- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûnü'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1947.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b Yusuf b Muhammed. *Nasbü'r-raye li-ehâdîsi'l-Hidaye*. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Reyyan, 1997.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.